

HOOFDSTUK 1 HOMERUS EN HET EPOS

1. HET EPOS

Epen

Een *epos*, ook wel heldendicht genoemd, is een lang, monumentaal gedicht. Het is geschreven in verzen die bestaan uit dactylische hexameters (zie Hoofdstuk 15). Het epos beschrijft roemrijke gebeurtenissen uit een ver verleden. Deze gebeurtenissen hebben nooit zo plaatsgevonden als ze worden verteld. Ze bevatten misschien wel een historische kern, maar ze zijn uitgebreid en aangedikt met verzonden elementen. Bovendien spelen ook de goden er een belangrijke rol in. Niet alleen sturen zij de handeling, maar zij nemen vaak ook deel aan die handeling. In een

1.1. Kop van Homerus. Romeinse kopie van een Grieks origineel.

epos vormt een held of een stad het centrale thema, waaromheen de gebeurtenissen zijn gegroepeerd. De bekendste epen uit de klassieke literatuur zijn de *Ilias* en *Odyssee* die op naam van Homerus zijn overgeleverd.

De *Ilias*

De twee oudste voorbeelden van epen die we over hebben, zijn de *Ilias* en de *Odyssee*, die beide op naam staan van Homerus. De *Ilias* is 15.000 versregels lang en beschrijft een episode van 51 dagen uit het tiende en laatste jaar van de Trojaanse oorlog. Deze oorlog was voortgekomen uit een schoonheidswedstrijd tussen de godinnen Hera, Athene en Aphrodite. Zij wilden weten aan wie van hen de gouden appel met het opschrift 'voor de mooiste' toekwam. Deze appel was door de godin Eris, de Twist, tussen de gasten op het bruiloftsfeest van de godin Thetis en de sterveling Peleus geworpen. Onder leiding van Hermes gingen de drie godinnen naar de aarde, naar Paris, de zoon van koning Priamus. Hij moest beoordelen wie van hen de mooiste was. Omdat Aphrodite Paris de mooiste vrouw ter wereld beloofde, was voor hem de keus niet moeilijk en gaf hij haar de appel. De keuze van Paris zou verstrekken gevolgen hebben. Hij had één godin gelukkig gemaakt, maar Hera en Athene diep beledigd. Helena, de vrouw van Menelaüs, koning van Sparta, gold als de mooiste vrouw. Paris schaakte haar en bracht haar naar Troje. Niet veel later trokken de Grieken onder leiding van Agamemnon, de broer van Menelaüs, gezamenlijk tegen Troje op.

Het thema van de *Ilias* is de wrok van de held Achilles jegens Agamemnon, de aanvoerder van het Griekse leger, en de gevolgen van deze wrok voor het verloop van de oorlog. Zij krijgen ruzie om een buitgemaakt meisje. Deze ruzie loopt zo

1.2. Het Parisoordeel. Hermes brengt de drie godinnen naar Paris. Een roodfigurige vaasschildering uit ca. 440 v.Chr.

hoog op dat Achilles weigert om langer aan de strijd deel te nemen. Op verzoek van Achilles' moeder Thetis laat Zeus de Grieken zware verliezen lijden en de Trojanen dreigen de op de kust getrokken Griekse schepen in brand te steken. Patroclus, de vriend van Achilles, krijgt dan van hem toestemming om diens wapenrusting aan te trekken en zo de Trojanen te verdrijven. Deze denken inderdaad dat zij Achilles tegenover zich hebben en trekken zich terug naar de stad. Dan wordt Patroclus door Hector, de aanvoerder van de Trojanen, gedood. De ontroostbare Achilles zet zich over zijn woede jegens Agamemnon heen en hervat de strijd. Hij doodt Hector, bindt hem aan zijn strijdwagen en sleurt hem zo naar het Griekse kamp. Patroclus wordt gecremeerd en om zijn woede te koelen sleurt Achilles het lijk van Hector dagelijks om de grafheuvel van zijn vriend heen. Dan verschijnt Priamus, de vader van Hector en koning van Troje, in het Griekse scheepskamp met een wagen vol geschenken. Hij weet van Achilles het lijk van zijn zoon terug te krijgen. De *Ilias* eindigt met de begraving van Hector.

De Odyssee

De *Odyssee*, 12.000 regels lang, vertelt, gedeeltelijk in flash-back, de terugkeer van Odysseus, de koning van het eiland Ithaca, van Troje naar huis, alle beproevingen die hij op zijn reis heeft doormaakt, en alle avonturen die hij heeft meegeemaakt. Verder verhaalt de *Odyssee* de problemen die hij na thuiskomst moet overwinnen om weer rechtmatig koning van zijn land te worden en om het vertrouwen van zijn vrouw Penelope te herwinnen. Ook de ontwikkeling en de reizen van zijn zoon Telemachus vormen een belangrijke bouwsteen van het verhaal. Deze verschillende verhaallijnen komen samen wanneer Odysseus en Telemachus elkaar op Ithaca treffen. Het hoofdverhaal speelt zich in 41 dagen af, maar de gebeurtenissen die in het hoofdverhaal zijn ingebed strekken zich uit over wel 20 jaar.

De *Odyssee*, die uit 24 boeken bestaat, laat zich in vier duidelijk te onderscheiden delen indelen.

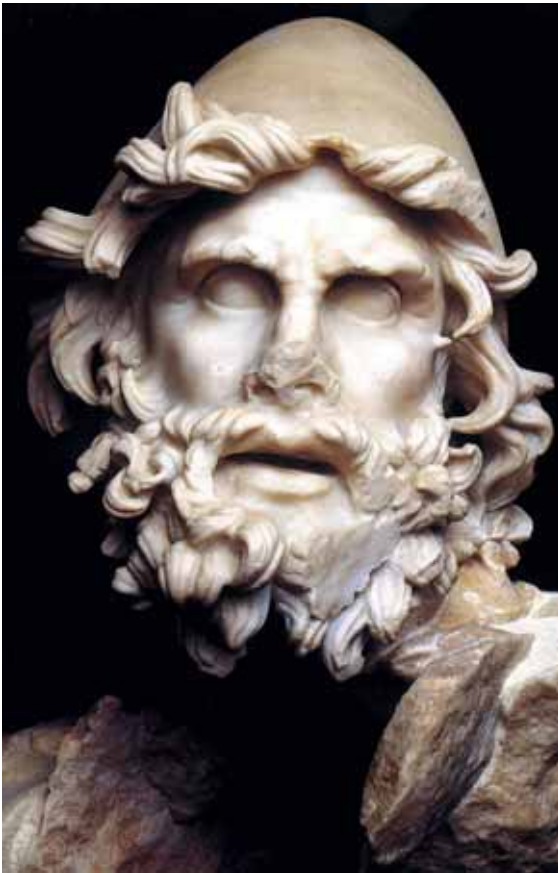
1. De boeken I-IV: deze boeken gaan voornamelijk over Telemachus, die door de godin Athene aangespoord wordt een reis te ondernemen

naar de koningen Nestor en Menelaüs, vrienden van zijn vader, die ook meegevochten hadden tegen Troje en tegelijk met Odysseus uit Troje waren vertrokken. Hij moet bij hen informatie inwinnen over zijn vader.

2. De boeken V-VIII: deze boeken vertellen over de avonturen van Odysseus na zijn vertrek van het eiland van Calypso, en zijn aankomst bij de Phaeaken.
3. De boeken IX-XII: hierin vertelt Odysseus zelf in flash-back over de avonturen die hij heeft beleefd vanaf zijn vertrek uit Troje totdat hij aankwam bij de nimf Calypso. Zo vertelt hij over de Ciconen en Lotophagen, over zijn avonturen met de Cycloop Polyphemos, over de god

van de winden Aeolus, over de Laestrygonen, mensenetende reuzen, over de tovenaars Circe en zijn afdaling in de Onderwereld, de veilige tocht langs de Sirenen, over de draaikolk Charybdis en het monster Scylla, over de stommitieit van zijn makkers om runderen van Helios, de zonnegod, te slachten, en de storm die al zijn overgebleven makkers de dood injoeg. Hij spoelde als enige aan op het eiland van Calypso, die hem zeven jaar bij zich hield.

4. De boeken XIII-XXIV: deze vertellen over Odysseus' aankomst op Ithaca, de wraakneming op de vrijers en de hereniging met zijn vrouw Penelope.

1.3. Kop van Odysseus. Onderdeel van de enorme beeldengroep in Sperlonga, kopie uit de tijd van keizer Tiberius naar een Grieks bronzen origineel uit de eerste helft van de 2de eeuw v.Chr.

Andere epen

Naast de homerische epen zijn er nog meer Griekse epen geweest over andere episoden uit de Trojaanse oorlog of over andere thema's, zoals het Thebaanse koningshuis of de Argonautentocht. Voor de Grieken waren deze epen niet zo maar verhalen, maar golden als een soort geschiedschrijving: ze moesten de herinnering aan hun heroïsche verleden levend houden. Het is logisch dat in deze beschrijving het verleden werd geïdealiseerd: de mannen zijn sterk en edel, de vrouwen mooi en de paleizen groot en schitterend.

De homerische held

Een de van thema's die de *Ilias* en de *Odyssee* verbindt is de rol die de held vervult in de verhalen van beide epen. De moraal van helden is sterk individualistisch en competitief. 'Altijd de beste te zijn en anderen te overtreffen' is het advies van Peleus aan zijn zoon Achilles in de *Ilias* en karakteriseert uitstekend de levenshouding van de homerische helden. Ze zijn vooral geïnteresseerd in hun eigen ambitie, prestige en verlangens. Centraal in hun handelen staat het begrip ἀρετή 'voortreffelijkheid': de helden streven ernaar optimaal te functioneren in wat in hun ogen belangrijk is. Ten eerste is dat op het slagveld.

- 1 Troje
- 2 De Ciconen
- 3 De Cycladen-eilanden
- 4 De Lotoseters
- 5 De Cycloop Polyphemos
- 6 Aeolus
- 7 De Laestrygonen
- 8 Circe
- 9 Toegang tot Onderwereld
- 10 De Sirenen
- 11 Scylla en Charybdis
- 12 De koeien van Helios
- 13 Calypso
- 14 Nausicaä en de Phaeaken
- 15 Ithaca

1.4. De route door de Middellandse Zee die Odysseus (misschien) heeft gevolgd.

Iedereen probeert te laten zien wat hij waard is als soldaat, als strateeg en als leider. Succes in het gevecht is erg belangrijk. Het gaat erom wat er wordt gepresteerd. Een held wordt beoordeeld naar zijn daden. In de oorlog toont de held zijn kracht, zijn flinkheid, doorzettingsvermogen en behendigheid, eigenschappen waarin een held optimaal dient te functioneren. Ook in lichamelijke schoonheid wil een held opvallen. Zijn adellijke afkomst is hiervoor een waarborg. Verder moet de held uitblinken in de vergadering. Hij moet anderen kunnen overtuigen, hij moet schrander en slim zijn en bedreven zijn in het woord. Al deze eigenschappen worden weergegeven door het woord *ἀγαθός*; het betekent, toegepast op de held, uitmuntend, goed, bekwaam, dapper en edel van geboorte.

Cruciaal voor de positie van de held is dat zijn *ἀρετή* door anderen wordt erkend en gewaardeerd. Hieraan ontleent de held zijn prestige (*τιμή*). Dat is de prijs die hij ontvangt voor zijn superioriteit. Deze waardering kan blijken uit het feit dat de andere helden hem als een gelijke beschouwen of zelfs tegen hem opkijken, zoals de meesten in Achilles hun meerdere moeten erkennen op het punt van zijn bekwaamheid als strijder. Ook wordt in materiële vorm aan de waardering uiting

gegeven, zoals door middel van geschenken of een bepaalde erefunctie. Verder is het deel van de buit dat aan een held wordt toegekend, een afspiegeling van zijn plaats, zijn status en waardigheid te midden van de andere helden. Als een held vindt dat hem te weinig 'eer' is toegekend, raakt hij gefrustreerd en dit kan de reden voor hem zijn om zich terug te trekken. Helden zijn in zekere zin gevoelig voor wat andere helden over hem denken en voor de mate waarin zij hem waarderen. Rekening houden met wat een ander over je denkt, noemen de Grieken *αἰδώς*, dat ook wel wordt weergegeven met 'schaamtegevoel' of 'respect'. Dat anderen de indruk zouden krijgen dat hij een lafaard (*κακός*) is, doet de held wel een tweede keer nadenken voor hij wijkt voor het geweld van de vijanden en op de vlucht slaat. Men beoordeelt elkaar op daden en niet zozeer op de intenties die men met deze daden heeft. Wanneer het gedrag van de held wordt afgekeurd en de gevolgen ervan verstrekkend zijn, verwijst hij naar de goden. Dezen zouden hem hebben misleid en zijn verstand hebben verbijsterd. Het geeft aan dat de held zijn eigen gedrag niet meer goed begrijpt. Deze 'verblindings' veroorzaakt door de goden noemt Homerus *ἄτη*, die hij zelfs als een godin voorstelt.

2. ONENIGHEID OVER HOMERUS EN ZIJN EPEN

Homerus

Het enige wat we met zekerheid over Homerus weten is zijn naam. In de Oudheid bestond een traditie dat hij in de 9de eeuw in Smyrna (= Izmir) aan de westkust van Klein-Azië (het huidige Turkije) was geboren, later op het eiland Chios had gewoond en op het eiland Ios zou zijn gestorven. Hij zou volgens de traditie eerst de *Ilias* en pas op latere leeftijd de *Odyssee* hebben geschapen. Over de persoon van Homerus is verder niets bekend. Tegenwoordig gaat men ervan uit dat hij in 8ste eeuw heeft geleefd op een eiland in het oosten van de Aegeïsche Zee of aan de westkust van Klein-Azië. Of hij zowel de *Ilias* als de *Odyssee* heeft gedicht, is onzeker, maar er zijn eigenlijk geen

1.5. De allegorie van de poëzie. Een schilderij van Julien de Parme uit 1767.

doorslaggevende redenen om de bijna unanieme mening in de Oudheid, dat hij beide epen heeft gecomponeerd, in twijfel te trekken.

De homerische kwestie

Het gebrek aan gegevens over Homerus en over de totstandkoming van de *Ilias* en de *Odyssee* heeft aanleiding gegeven tot de zogenaamde *Homerische kwestie*. Sinds de 18de eeuw heeft men zich afgevraagd of de gedichten zoals wij die over hebben en die op naam van Homerus staan, wel door één dichter zijn gemaakt. Er waren geleerden die op grond van inconsistenties en logische tegenstrijdigheden in de tekst van mening waren dat beide epen een samenvoegsel waren van kleinere verhalen. Sommigen dachten dat bijvoorbeeld beide epen oorspronkelijk uit een basisverhaal (een Achillesverhaal/een thuiskomst-verhaal) bestonden en dat latere dichters er nieuwe verhalen aan hebben toegevoegd. Anderen gingen ervan uit dat één dichter verscheidene, kortere verhalen tot een lang verhaal heeft samengevoegd. In ieder geval waren de *Ilias* en *Odyssee* in hun ogen een amalgaam (mengsel) van kortere, onafhankelijk van elkaar bedachte verhalen van verschillende dichters. De geleerden die deze theorie aanhingen, stelden zich ten doel om uit het hele werk de verschillende 'handen' (het werk van andere dichters) te lichten (*ἀναλύειν*) en te reconstrueren wat de oorspronkelijke versie was. Deze onderzoekers worden daarom de *Analytici* genoemd.

De tegenstanders van deze *Analytici* zijn de zogenaamde *Unitariërs*, die ervan uitgaan dat de *Ilias* en de *Odyssee* zoals deze tot ons zijn gekomen, elk een eenheid vormen en zo'n sterke samenhang vertonen dat ze door één briljante dichter zijn gecomponeerd. Aanvankelijk legden de *Unitariërs* het af tegen de harde argumenten van de *Analytici*, maar tegenwoordig gaat men er in het algemeen vanuit dat aan beide epen een zorgvuldig opgebouwde structuur ten grondslag ligt die door verhaaltechnische middelen tot een eenheid is geworden.

1.6. Apotheose (= vergoddelijking) van Homerus. Schilderij van Jean Auguste Dominique Ingres (1780-1867).

Milman Parry

Bovendien versterkten nieuwe inzichten over het ontstaan van het epos de positie van de Unitariërs. Deze inzichten werden voornamelijk gegeven door het onderzoek van de Amerikaan Milman Parry in de dertiger jaren van de vorige eeuw. Hij ontdekte dat de vaak herhaalde vaste woordverbindingen bij Homerus een veel fundamentele functie hadden dan men tot dan toe had vermoed. Zo bleek dat er voor iedere belangrijke god of held een zogenaamde formule bestond om een bepaalde ruimte in het vers te vullen. Deze formule bestond vaak uit een eigenaam en bijvoeglijk

naamwoord, zoals δῖος Ἀχιλλεύς ‘de edelgeboren Achilles’. Maar voor een andere plek in het vers gebruikte de dichter een andere combinatie zoals πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς ‘de snelvoetige Achilles’. Het epos van Homerus had door het veelvuldig gebruik van deze formules een formulair karakter gekregen. Door een vergelijking met de nog levende traditie van de Joegoslavische epiek, die dezelfde kenmerken vertoonde als de epen van Homerus, liet Parry overtuigend zien dat dit formulaire karakter te maken had met het feit dat epische poëzie werd voorgedragen en mondeling werd geïmproviseerd (over het gebruik van formules zie paragraaf 5).

3. DE GESCHIEDENIS VAN HET EPOS

Beroepszangers

Het homerische epos is een eindproduct van een lange traditie van orale (mondelijke) zangkunst. Deze traditie van de epische zangkunst is in de Myceense tijd (in 14de eeuw v.Chr., en wellicht eerder in de 16de eeuw) ontstaan. Rondtrekkende

beroepszangers (αἰοδοί) droegen onder begeleiding van een snaarinstrument epische gedichten voor aan vorstenhoven en bij feesten. Na de vernietiging van de Myceense burchten (ca. 1200) en het binnendringen van de Doriërs op de Peloponnesus (ca. 1100) is deze zangkunst op de Peloponnesus verloren gegaan. Zij heeft zich echter in het

noorden van Griekenland voortgezet bij de stam van Aeoliërs, die haar vervolgens hebben meege-
nomen naar de westkust van Klein-Azië, toen zij
daar tegen 1000 v.Chr. nieuwe steden ten zuiden
van Troje stichtten. Men kan zich voorstellen dat
de verhaalstof over de Trojaanse oorlog bij hen ge-
liefd was, omdat het een onderdeel vormde van de
geschiedenis van hun volk. Aeolische zangers heb-
ben dan ook de epische traditie verder ontwikkeld.

De epische kunsttaal

Het homerische dialect is echter voornamelijk
Ionisch, het dialect van de Ioniërs die zich ook op
de Westkust van Turkije en op de eilanden Chios
en Samos hadden gevestigd. Deze kolonies lagen
ten zuiden van die van de Aeoliërs en zijn niet veel
later, omstreeks 1000 v.Chr. gesticht. Ionische
zangers hebben dan ook de traditie van de Aeoliërs
voortgezet. Homerus was zo'n Ionische zanger.
Het is goed mogelijk dat Homerus de epische
kunst van Aeolische zangers heeft geleerd door
naar hun voordrachten te luisteren. De Ionische
zangers en met name Homerus hebben vervolg-
ens de taal die de Aeolische zangers voor hun
epische gedichten gebruikten in het Ionisch over-
gezet voorzover de metrische structuur dit toe-
liet. Niet alle oudere taalvormen konden name-
lijk wegens hun metrische structuur zomaar
worden 'gemoderniseerd'. Zo ontstond wat we
tegenwoordig de epische kunsttaal noemen: een taal
die niet met enig gesproken dialect overeenkomt
(zie ook pag. 16 e.v.).

We vinden in de epische taal van Homerus dus
drie belangrijke dialecten terug: het Myceens, het
Aeolisch en het Ionisch. Toen de epische traditie
van de Myceense op de Aeolische zangers over-
ging, werden formules zoveel mogelijk 'geaeoli-
seerd', maar een aantal Myceense elementen bleef
bewaard, omdat de Aeolische equivalenten niet in
de metrische structuur van de formules pasten.
Evenzo hebben de Ionische zangers, en vermoede-
lijk met name Homerus, later de Aeolische formu-
les in het Ionisch omgezet, maar moesten om me-
trische redenen een aantal Aeolismen handhaven.

Het alfabet

Tussen 1000 en 800 v.Chr. hebben de Grieken via
hun handelscontacten en ten behoeve van hun
boekhouding het alfabet van de Phoeniciërs over-
genomen. Er is veel discussie over de vraag in
hoeverre de introductie van het alfabet een rol
heeft gespeeld bij het op schrift stellen van de
homerische gedichten, door Homerus zelf of
door anderen. In ieder geval zullen de *Ilias* en
Odyssee hoogstwaarschijnlijk nog tijdens het leven
van de dichter zelf zijn opgeschreven. De kwa-
liteit van beide epen is namelijk zo hoog dat zij
wel door één talentvolle dichter moeten zijn
samengesteld. Men gaat er meestal vanuit dat
Homerus zijn verzen als het ware dicteerde aan
een schrijver. Dit betekent dat de ervaren zanger
de tijd had om na te denken over het vervolg,
omdat de schrijver de gedichteerde verzen niet op
spreknelheid kon noteren. Wellicht heeft de
dichter zo zijn epos verder kunnen perfectioneren.

1.7. Het optreden van een rapsode. Een roodfigurige vaas-
schildering uit ca. 490 v.Chr.

Rapsoden

Nadat de *Ilias* en de *Odyssee* waren gecreëerd en opgeschreven, was de vraag om vooral deze teksten voor te dragen zó groot dat de creatieve dichters van de Griekse orale traditie geleidelijk aan tot reciteerders van een vaste tekst zijn geworden, de zogenoemde *rapsoden* (= ῥαψωδοί). Er werden ook wedstrijden georganiseerd in het voordragen van teksten uit de *Ilias* en *Odyssee*. Zo ontstond er behoefte aan een standaardtekst. Voor deze rapsoden-

4. HOMERUS EN DE ORALE POËZIE

Homerus als αἰοδός

Het werk van Homerus is dus een beginpunt van de Griekse literatuur in de meest letterlijke zin van het woord, omdat het het eerste in schrift vastgelegde literaire kunstwerk is van de Griekse cultuur. Anderzijds vormen de epen van Homerus het eindpunt en bekroning van een eeuwenlange orale (mondelijke) traditie. Homerus was zelf een ‘performer’, een voordrachtskunstenaar (αἰοδός), die onder begeleiding van een lier zijn poëzie min of meer improviserend in mondelinge voordracht voor zijn publiek creëerde. Hij was misschien in dienst van een vorst of belangrijk man om voor de elite voordrachten te houden, of hij trok met zijn repertoire van stad tot stad, zoals onze middeleeuwse minstrelsen deden. Het laat zich aanzien dat de dichter dergelijke voordrachten heeft gehouden op het eiland Euboea, waar hij door plaatselijke vorsten werd uitgenodigd. Hij droeg zo’n lang gedicht natuurlijk niet in zijn geheel voor; dat zou in het geval van de *Ilias* al 25 à 30 uur hebben gekost. Misschien gebeurde dit alleen tijdens meerdaagse godsdienstige feesten. Zo kan de *Ilias* in een periode van drie dagen zijn voorgedragen of over 6 à 7 dagen, waarbij de zanger iedere avond vier uur vulde. Tijdens gewone voordrachten gaf ieder publiek waarschijnlijk zijn voorkeur voor een bepaalde episode te kennen, waarna de dichter deze ten gehore bracht.

wedstrijden tijdens het feest van de Panathenaeën in de stad Athene is in de 6de eeuw op initiatief van de Atheense tyrannos Pisistratus een definitieve tekst vastgesteld. Pas later, in de Hellenistische tijd (3de eeuw v.Chr.) hebben geleerden van het Mouseion, de universiteit van Alexandrië in Egypte, de *Ilias* en *Odyssee* ieder in 24 ‘boeken’ verdeeld. Ieder ‘boek’ heeft de lengte van een handzame papyrusrol. In die tijd is men ook begonnen Homerus uitvoerig te bestuderen en te becommentariëren.

Het voordragen van epische gedichten kende al een eeuwenoude traditie voordat Homerus geboren werd. In deze traditie leerden jonge zangers het vak van hun oudere collega’s. De zanger improviseerde waarschijnlijk bij zijn voordracht, maar hij had, om zijn gedicht te maken, de beschikking over vele middelen (zie volgende paragraaf). Met iedere voordracht ontstond weer een nieuw lied, waarbij evenwel de verhaalstof in grote lijnen vaststond en waarbij een zanger ook gedurende vele jaren aan eenzelfde gedicht kon schaven.

De bouwstenen van een epos

De verhalen, steeds over dezelfde personen en gebeurtenissen, waren al eeuwen bekend en van generatie op generatie doorverteld; bovendien beschikte de dichter-zanger over een aanzienlijke hoeveelheid grote en kleine ‘bouwstenen’ om zijn gedicht vorm te geven, zoals:

- Geregeld terugkerende verzen, bijvoorbeeld:
τὸν δ’ ἀπαμειβόμενος προσέφη πολύμητις Ὀδυσσεύς
‘tot hem sprak in antwoord de schrandere Odysseus’
- Typische scènes, waarin met dezelfde woorden steeds terugkerende activiteiten worden beschreven, zoals het bereiden van een maaltijd, het optuigen van een schip, het brengen van een offer, het wassen van kleren, het houden van een gebed of de bewapening.

1.8. Homerus dicteert zijn verzen. Een schilderij van Aert de Gelder (1654-1727).

- Vaste woordcombinaties, de zgn. *formules*: zeer vaak gebruikt Homerus vaste combinaties van een zelfstandig naamwoord of eigennaam met een bijvoeglijk naamwoord; deze bijvoeglijke naamwoorden worden de *epitheta ornantia* ('sierende toevoegsels') genoemd. Meestal geven ze vaste eigenschappen van een persoon of voorwerp aan. Sommige bijvoeglijke naamwoorden worden altijd gekoppeld aan dezelfde persoon, andere kunnen voor verschillende personen worden gebruikt. Soms zijn ze in een context gebruikt waar ze eigenlijk geen betekenis hebben, bijvoorbeeld 'de snelvoetige Achilles' als de held zit! Voorbeelden van vaste combinaties met een *epitheton ornans*:
 ἔπεα πτεροέντα 'gevleugelde/geverderde woorden'
 γλαυκῶπις Ἀθήνη 'de uilolige Athene'
 πολύτλας δῖος Ὀδυσσεύς 'de edelgeboren Odysseus die veel heeft doorstaan'
 ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς 'de snelvoetige edelgeboren Achilles'

Ook komen er vaste woordcombinaties voor zonder een epitheton ornans zoals de uitdrukking 'in zijn hart begreep hij'.

Anachronismen

Dat de epen eeuwenlang mondeling zijn overgeleverd, voordat ze op schrift werden gezet, blijkt uit het soms voorkomen van anachronismen en uit het gebruik van later in onbruik geraakte taalvormen. Er is sprake van een anachronisme als er bijvoorbeeld over een ijzeren voorwerp wordt gesproken, terwijl daarentegen het verhaal plaatsvindt in het bronzen tijdperk, dat wil zeggen een tijd waarin dit bepaalde voorwerp nog niet van ijzer was gemaakt. Ook de taal van het epos, de zogenoemde *epische kunsttaal*, kent 'anachronismen': oude, soms nog uit de Mycense tijd stammende woorden en uitgangen staan naast vormen die in later tijd gebruikelijk zijn.

5. DE TECHNIEK VAN DE EPISCHE DICHTER

De dactylus

De taal, waarin het epos is geschreven is een kunsttaal, dat wil zeggen dat zij zó nooit is gesproken. Zij bevat talrijke oude, later in onbruik geraakte dialectvormen. Dat deze vormen in gebruik zijn gebleven komt onder meer door de dwang van de versvorm, het *metrum*. De versregel die Homerus in zijn gedicht gebruikt is de dactylische hexameter, die bestaat uit zes maal een dactylus. Een dactylus bestaat uit één lange en twee korte lettergrepen, – ~ ~. De twee korte lettergrepen kunnen vervangen worden door één lange: – –, spondee geteten. Ook woorden bestaan uit lange en korte lettergrepen. Maar veel woorden konden om metrische redenen niet door een episch dichter worden gebruikt, bijvoorbeeld woorden met een metrische structuur van – ~ ~ of ~ ~ ~ (zie verder Hoofdstuk 15).

Zoals hierboven al is gezegd, hadden de zangers de beschikking over een groot arsenaal van ‘bouwstenen’. Dit zijn vaste woorden, woordcombinaties en verzen om personen, zaken en gebeurtenissen te beschrijven. Deze standaardwoorden en -woordgroepen pasten metrisch goed op bepaalde plaatsen in het vers en hadden meestal varianten van verschillende metrische structuur, die bruikbaar waren op andere plaatsen in het vers. De zangers hadden des te meer behoefte aan zulke ‘formules’ omdat de dactylische hexameter niet overeenkomt met het natuurlijke ritme van de Griekse spreektaal.

6. BELANGRIJKE ASPECTEN VAN DE VERTELTECHNIEK

De verteller

Zoals elke *narratieve* (verhalende) tekst worden de *Ilias* en *Odyssee* gepresenteerd door een verteller. De homerische verteller is echter niet erg prominent aanwezig in de tekst. Meestal zijn het de personages die aan het woord zijn. Zo bestaat de *Ilias* voor bijna de helft uit de directe rede, de

Formules

Als de dichter het bijvoorbeeld over Odysseus wilde hebben, kon hij gewoon Ὀδυσσεύς (~ – –) gebruiken, maar ook een waarschijnlijk voor het epos gemaakte nevenvorm Ὀδυσσεύς (~ ~ –). Hij kon hem ook aanduiden als ‘zoon van Laertes’, Λαερτιάδης (~ ~ ~ –). Hij kon ook vaste woordgroepen (formules) nemen, bijvoorbeeld:

δῖος Ὀδυσσεύς (– ~ ~ – –) ‘de edelgeboren Odysseus’

ἔσθλός Ὀδυσσεύς (– ~ ~ – –) ‘de voortreffelijke Odysseus’

πολύτλας δῖος Ὀδυσσεύς (~ – – – ~ ~ – –) ‘de edelgeboren Odysseus die veel heeft doorstaan’

ὁ πτολίπορθος Ὀδυσσεύς (– ~ ~ – ~ ~ – –) ‘de steden verwoestende Odysseus’

πολύμητις Ὀδυσσεύς (~ ~ – – ~ ~ – –) ‘de schrandere Odysseus’

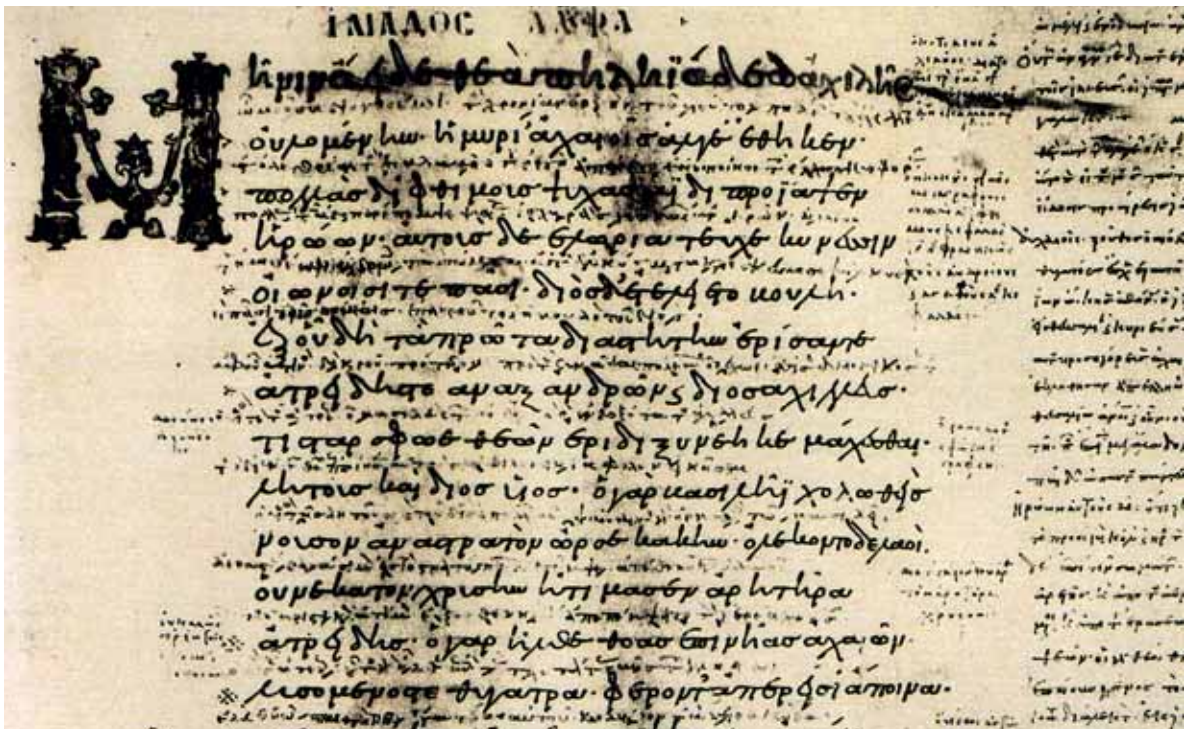
Heeft de dichter een genitivus nodig dan gebruikt hij bijvoorbeeld de uitdrukking: Ὀδυσσῆος μεγαλήτορος ‘van de edelmoedige Odysseus’.

In deze dichterlijke taal werd de woordkeus dus deels bepaald door de metrische behoefte van een bepaalde plaats in het vers. Deze taal is dus, zoals eerder gezegd, voor een belangrijk deel een kunsttaal, een systeem van vaste traditionele woordvormen en woordgroepen, die in de loop der eeuwen door opeenvolgende generaties dichters-zangers is aangepast en geperfectioneerd.

Odyssee zelfs uit meer dan de helft. Hierdoor kan de dichter vanuit verschillende perspectieven zijn verhaal vertellen. De verteller verwijst even naar zichzelf in de aanhef van de *Odyssee* (‘Muze, vertel mij’), maar verdwijnt daarna op de achtergrond. Toch is zijn aanwezigheid wel degelijk voelbaar in het verhaal. Hij is het bijvoorbeeld die Odysseus ‘slim’ noemt en Penelope ‘verstandig’. Ook maakt

hij voor ons de (onuitgesproken) gedachten van de personages duidelijk, bijvoorbeeld in *Odyssee* VI, 66-67, wanneer Nausicaä tegenover haar vader niet over een huwelijk durft te spreken, maar haar vader haar wel doorziet. Soms treedt de verteller wel even duidelijk naar voren, wanneer hij openlijk commentaar levert op de gebeurtenissen. Dit is bijvoorbeeld het geval in *Odyssee* I, 7-8: wanneer de makers van Odysseus ondanks zijn waarschuwingen toch de runderen van Helios (de Zon) slachten, wordt hun gedrag door de verteller afkeurend ἀτασθαλίῃσιν, 'roekeloosheid' genoemd. De makers zelf noemt hij νήπιοι, 'stommelingen'. De verteller van de *Ilias* en *Odyssee* is te beschouwen als een alwetende verteller. Hij weet namelijk wat zijn personages denken en voelen. Verder weet de alwetende verteller wat zich op de Olympus bij de goden afspeelt. Hij weet welke gesprekken zij voeren en wat hun motieven zijn voor hun beslissingen. Verder weet de verteller van de *Ilias* en *Odyssee* hoe de gebeurtenissen zich zullen ontwik-

kelen en zelfs hun afloop. Dit heeft tot gevolg dat de lezer vaak een voorsprong krijgt in kennis ten opzichte van de personages in de tekst. Die weten namelijk niet wat de toekomst hun te bieden heeft. De alwetendheid van de verteller wordt voorgesteld als het resultaat van zijn samenwerking met de Muze. In het openingsvers van zowel de *Ilias* als van de *Odyssee* roept de dichter de Muze aan: 'Goddelijke Muze, zing mij van de wrok van Achilles, Peleus' zoon' en 'Muze, bezing mij de listige held die zeer veel rondgezworven heeft'. Met welke bedoeling roept de dichter aan het begin van zijn epos de Muze aan? De Muze zal de dichter bijstaan bij het vertellen van zijn verhaal en dat maakt dat zijn vertelling de moeite waard is om naar te luisteren. Hij dient als verteller serieus genomen te worden. De Muze zal hem helpen om zijn verhaal zo goed mogelijk en naar waarheid en precies te vertellen. Om objectiviteit aan zijn verhaal te verlenen heeft de dichter de steun van de Muze nodig.

1.9. Een handschrift uit de 10e eeuw met de *Ilias* van Homerus uit de San Marco-bibliotheek in Venetië. Eromheen en tussen de regels staan commentatoren (scholia) die teruggaan tot de 2e eeuw v.Chr.